

Bírálat vagy leszámolás

Tomán László

A horvát irodalomkritika kezdetét Antun Barac, a néhány évvel ezelőtt elhunyt horvát irodalomtörténész 1834-re teszi, amikor Ljudevit Farkaš Vukotinović Dragutin Rakovac *Duh* c. művéről számolt be a *Matica srpska* folyóiratában, a *Letopisban*. Vukotinovićhoz csatlakozik a kritikus sorában Dimitrije Demeter, de az igazi horvát műbírálat tulajdonképpen akkor született, amikor Stanko Vraz 1842-ben megindította a *Kolot*. Ő az, akit a horvát kritika ősenek tekintenek. Vraztól kezdve néhány nagy név jelzi a horvát irodalomkritika fejlődését a múlt század derekától máig: Franjo Marković, Milan Marjanović, A. G. Matoš, A. B. Šimić, majd az első világháború után Krleža, aki szinte egyedülálló jelensége az egész jugoszláv irodalomnak, kiváltképp pedig a műbírálatnak, s egyéniségével egy egész korszakot fémjelzett. Utána egyetlen kritikus sem emelkedett ki, nőtt fölé, de talán mégsem Krleža szellemi főlénye teszi lehetetlenné, hogy az utána következő írói nemzedékben akár csak egy, hozzá hasonló kritikust találjunk. Megemlíthetnénk például Stanislav Šimićet, aki nem egyszer tett tanúságot kiváló kritikai érzékéről, de értékét nem lehet avval mérni, hogy megközelíti-e Krležát vagy nem, hisz ő egészen más típusú és más attitűddel fellépő műbíráló volt. Šimić teljesen szubjektív nézőpontból szemléli az irodalmi alkotásokat, s hozzá meg ítéletét, sőt odáig merészkedik, hogy az irodalomkritikában szükségtelen, mi több: káros iróniával és megvetéssel beszél egyes művekről, főleg pedig írókról, s gyakran az egyéni rokonszenv vagy ellenszenv alapján mondja ki véleményét.

Sok mindenben követi Šimić útját Vlatko Pavletić, aki a fiatal horvát írónemzedék soraiba tartozik. Akkor figyelt fel rá az irodalmi közvélemény, amikor az ötvenes évek elején néhány fiatal íróval együtt megindította a *Krugovi* c. folyóiratot. Azok az évek a jugoszláv irodalom sorsdöntő évei voltak, a fordulat évei, s amit Beográdban a *Mladost* c. folyó-

irat köré csoportosuló fiatalok csináltak, annak elvégzését vállalták a horvát irodalomban a *Krugovi* munkatársai, elsősorban Pavletić. Az akkori irodalmi viszonyok között a *Krugovi* sem járt jobban, mint a *Mladoszt*: elhangzott a vád, a folyóíratra és táborára rásütötték a dekadencia bélyegét, s Pavletićnak rövidesen másnak kellett átengednie a főszerkesztői tisztet. A *Krugovi* később megszűnt, s az irodalmi csatározások más formában folytatódtak. Pavletićnak ekkor választania kellett: vagy megtartja nézeteit, s visszavonul az irodalomtól, kivonul az irodalmi életből, vagy pedig megalkuszik ellenlábasaival, s azok megnyitják előtte folyóirataik lapjait. Pavletić, talán taktikai okokból, elfogadta a felé nyújtott békejobbot, s idővel tagja lett a *Republika* c. folyóirat szerkesztőségének. Evvel tulajdonképpen egykori ellenfelei mellé szegődött. Innen kezdve Pavletić kritikusi pályafutása töretlen, következetes és — felfelé ívelő. Nem foglal ugyan nyíltan állást azok mellett, akikkel régebben szemben állt, annál inkább ellentétbe kerül azokkal, akikkel azelőtt együtt haladt, s akik, miután a *Krugoviból* kénytelenek voltak kiválni, megindították a rövid életű *Medjutim* c. folyóiratot. Ezután Pavletić a mai horvát kritika első embere lett. Már nemcsak a jelen, hanem a múlt is érdekli, és négy kötetet állít össze irodalmi tanulmányaiból, melyekben a régebbi korok íróival foglalkozik. Csak most, mintegy tíz évvel írói indulása után adta ki azokat a bírálatát, melyek a jelen irodalmát tárgyalják. Ez a kötet a *Trenutak sadašnjosti**.

Könyvének előszavában azt mondja Pavletić, hogy kritikái „a szerző tanúvallomásai más szerzők tanúvallomásairól”. Ezért közöl kötetében vitacikkeket, széljegyzeteket, interjúkat, könyvismertetések, előadásokat, kritikákat, amelyek mind a napirenden lévő irodalmi kérdésekről szólnak.

Valóban, ezek az írások tanúvallomások. egy író vallomásai, s amennyire más írókkal és mások műveivel foglalkoznak, annyira bennük van Pavletić, az irodalomkritikus is. Nem célunk ezen a helyen vitába szállni nézeteivel, véleményével, habár könyvében rengeteg a vitatnivaló, sőt helyteleníthető tétel is. Nem célunk az sem, hogy megrajzoljuk Pavletićnak, a kritikusnak portréját, mert azt egy kötet alapján nem lehet elvégezni. Csupán rá szeretnénk mutatni néhány jellemző vonásra, amely csökkenti Pavletić nézeteinek jelentőségét és ítéleteinek megbízhatóságát.

Pavletić, mint mondtuk, sokban elfogadta Stanislav Šimić kritikai módszerét, melynek egyik lényeges eleme: a vizsgált alkotást részekre bontani, és analízis útján behatárolni a kritikus igazát. Az ún. napi. publicisztikai kritikától Pavletić az énitő jelleget és elvszerűséget követeli meg. Maga azonban ritkán konstruktív, még kevésbé elvszerű. Mert mindegyik lehet nevezni az olyan kritikát, amely bizonyos személyeket egyszerűen ki akar radírozni az irodalomból, csak építőnek és elvszerűnek nem. Márpedig Pavletić igen gyakran ezt a módszert követi. Ellenfeleivel szemben ironikus hangot használ, nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy rosszakaratúan bánik velük, megengedi, hogy a személyes ellentétek felszínre kerüljenek, s kritikáit nem egyszer arra használja, hogy írókkal és kritikusokkal leszámoljon.

El kell ismernünk, vannak írásai között mélyreható elemzések, melyek arról tanúskodnak, hogy Pavletić kitűnő értője az irodalomnak (pl. a Grigor Vitez verskötetéről szóló bírálata), de gyakran szinte elvakultan és pellengérezve beszél azokról az írókról, akik valami miatt nem tetszenek neki (néhány beográdi kritikusról és modernista íróról). Érdekes, hogy teljesen negatív kritika nincs is ebben a könyvben, csupán itt-ott ejt el epés megjegyzést azokról akikkel nem rokonszenvez.

Kedves kritikái „fogása” Pavletićnak a paradoxon, melyre sok ítéletét alapozza. Stanislav Šimić mintájára szójátékokat szeret használni bírála-

* Novinsko izdavačko preduzeće, Zagreb, 1960.

taiban. Ezek azonban gyakran erőltetetten hatnak, s csak arra jók, hogy Pavletić nyelvismeretét és szellemességét bizonyítsák, a bírálatban azonban nincs megfelelő szerepük. Már első kötetében (*Sudbina automata*, DKH, Zagreb, 1955) feltűntek stílusának ezek a jegyei, de ott még frisseknek, funkcionálisaknak éreztük őket. Azóta — modorossággá fajultak.

Az olyan kritika esetében, amilyen Pavletićé, felvetődik a kérdés: lehet-e a kritika leszámolás. Kétségtelen, hogy lehet, néha annak kell lennie. Egy fenntartással: hogy értelme, alapos oka legyen. Pavletić esetében sokszor nem irodalmi, művészi, hanem személyi nézeteltérések elintézéséről van szó. Ennek pedig nincs helye a műbírálatban.

Pavletić bírálatai, ha pozitívek, elfogadhatók, helytállóak. Épp ezért sajnálhatjuk, hogy türelmetlensége kérdésessé teszi kritikai hitelét. Végeredményben azonban meg kell értenünk, hogy az az út, melyet választott, szinte elkerülhetlenné teszi módszerét és álláspontját. Még mindig meg lehet találni a *Krugovi* lapjain azokat az írásokat, melyek Pavletićöt abba a másik táborba sorolják. A kellemetlen emlékeket pedig valamilyen képpen el kell tüntetni, elfelejteni. Ha lehet...